

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛЬНОТ

УДК 159.9

КУНЦЕВСЬКА А.В.

канд. псих. наук, доцент кафедри соціальної
роботи факультету психології КНУ ім. Тараса
Шевченка, м. Київ

У поданій статті проаналізовано західні теорії спільнот, а також наведено результати якісного дослідження психологічних аспектів професійних спільнот гуманітарної сфери.

Ключові слова: *професійна спільнота, професіонал, адепт, соціум.*

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СООБЩЕСТВ

В данной статье проанализированы западные теории сообществ, а также приведены результаты качественного исследования психологических аспектов профессиональных сообществ гуманитарной сферы.

Ключевые слова: *профессиональное сообщество, профессионал, адепт, социум.*

Останні роки на теренах вітчизняної психології з'являються поодинокі спроби дослідження такого соціально-психологічного явища як «спільнота». До останніх років, цю категорію можна було зустріти переважно у західних дослідженнях починаючи з другої половини двадцятого сторіччя. Описуючи походження поняття «спільнота» («community»), R. Williams вказує, що в англійську мову це слово потрапляє з латини у чотирнадцятому столітті. Спочатку цей термін використовується для позначення людей, що проживають в одному географічному місці. З початку сімнадцятого століття відбувається поступове розширення значення цього поняття і воно охоплює не лише людей, об'єднаних географічною близькістю, але й людей, які мають щось спільне: інтереси, цінності [4]. З кінця дев'ятнадцятого століття використання поняття «спільнота» значною мірою пов'язане з бажанням відродити ближчі, тепліші, гармонійніші стосунки між людьми, які інтуїтивно приписувалися відносинам людей минулих століть. З'являється низка наукових праць, що розглядали проблему спільнот але перша соціологічна дефініція спільноти з'явилася лише у 1915 році. Ця дефініція була запропонована С. J. Galpin для виокремлення сільських спільнот навколо яких розташовувалися території торгівлі та послуг. Згодом почали з'являтися альтернативні визначення спільноти. Деякі з них були сфокусовані на спільноті як географічній території; деякі на групі людей, які населяли певне місце, інші – розглядали спільноту як простір звичайного життя [3].

Різкий поділ понять «спільнота» та «суспільство» відбувається в 19-му столітті. Цей поділ був пов'язаний із змінами у сфері технологій і права: на початку століття більшість людей жило на своїй землі і виробляло більшу частину необхідних товарів власноруч. До кінця століття у світі стався зсув від локального проживання та натурального господарства на своїй землі до проживання в життя в містах і фабричного виробництва. Таким чином, почало відбуватися розмежування спільноти людей за територіальним принципом (власне, громади) та інших різних видів спільностей. Так, Gusfield [4] виокремив ще один вимір спільноти – реляційний, що визначає спільноти на основі характеру й якості взаємин (на відміну від територіального виміру). Наприклад, спільнота вчених може жити і працювати в різних точках світу, однак зберігає свою цілісність через спільний предмет, цінність.

Як окрема галузь соціально-психологічних досліджень психологія спільноти виокремилася у 60-ті роки минулого століття. Автором психологічної концепції спільноти став Seymour B. Sarason [2], який сформулював теорію та методологію дослідження так званого психологічного відчуття спільноти (the Sense of the Community) як «сприйняття схожості з іншими, визнання взаємозалежності з іншими та готовність підтримувати цю взаємозалежність, даючи або роблячи для інших те, що від них очікують, а також відчуття, що ти є частиною великої, надійної та стабільної структури». Пізніше, Макміллан і Чавіс визначили відчуття спільноти як почуття приналежності її членів, почуття власної значущості у групі, а також певні зобов'язання, які мають члени спільноти один перед одним та перед спільнотою в цілому [3].

У вітчизняній соціально-психологічній літературі зустрічаємо два поняття, що співпадають з поняттям «community»:

1) Поняття «громада», що задає систему природніх цінностей та виникає із появою спільної власності (земля, територія, яка стверджується як своя). Атрибутами життя громади є спільні смисли, ритуали, традиції і, певною мірою, спільна мова¹.

2) Поняття «спільнота» як об'єднання людей на основі спільних цінностей і смислів, які виступають хранителями та носіями цих смислів та, зрештою, спрямовані на здійснення соціальних змін.

1 Швалб Ю.М. «Громада і спільнота як форми соціального буття»// II Міжнародна науково-практична конференція «Міждисциплінарні проблеми соціальної роботи: психологічні, соціологічні, правові аспекти» 28 лютого-1 березня 2014 м. Київ

Відтак, професійна спільнота є групою людей, які поділяють, зберігають та втілюють певні цінності як своєрідну ідеальну модель суспільства та суспільних відносин. Професійна спільнота може створюватися для збереження та поширення вузькопрофесійних цінностей або для підтримки та захисту власних членів, однак основним принципом залишається наявність певної цінності, яка є підставою для створення та функціонування спільноти.

Для з'ясування психологічних аспектів виникнення та функціонування професійних спільнот гуманітарної сфери, ми провели невелике якісне дослідження.

На першому етапі було проведено експертне опитування серед фахівців соціономічних професій (викладачі, соціальні працівники, психологи), загальна кількість 8 осіб, віком від 28 до 45 років, зі стажем професійної діяльності від 7-ми до 15-ти років.

Усі експерти одностайно стверджують власну приналежність, принаймні, до одної професійної спільноти.

На запитання про відмінність професійної спільноти від деяких організаційних форм, наприклад, профспілок, експерти визначили, що професійна спільнота виступає простором для постановки особистісно-професійних задач, в той час, як профспілка є суб'єктом захисту інтересів конкретної професії (як інституту) виключно в правовому полі. Експерти одностайно зауважили, що професійна спільнота, вирішує власні специфічні задачі, які не вирішуються на рівні організації (див.Табл.1).

Таблиця 1.

Змістове наповнення уявлень фахівців
про власну професійну спільноту

Функції професійних спільнот	Змістове наповнення (варіанти відповідей)
1. «Партнер»	Можливість професійного спілкування та обміну думками; забезпечення професійного поля спілкування, обміну думками, досвідом, створення та розвитку професійних зв'язків
2. «Наставник»	Допомога у вирішенні професійних задач
3. «Захисник»	Підтримки, захисту, можливостей роботи і розвитку, утримання в контексті

4. «Інстанція»	Підтвердження високого рівня фахівців, пропаганда психологічної діяльності; утвердження стандартів забезпечення якості професійної діяльності.
5. «Контролер»	Контроль за наданням послуг фахівцями. Регламентація іміджу професії.
6. «Експерт»	Формування стандартів професійної діяльності а також моделей підготовки фахівців.

Наступним було запитання про психологічні причини участі у професійних спільнотах. Відповіді розділилися наступним чином:

- Пошук захисту, підтримки і розуміння в межах професії
- Відчуття приналежності до професії, професійна ідентичність
- Бажання розвитку професійних компетенцій.

Усі експерти зазначили, що успішна професійна соціалізація (власне та, результатом якої є розвиток стійкої професійної ідентичності та життєздатний проект професійного просування) є неможливою поза професійної спільноти. Оскільки розуміння себе як професіонала, визнання, становлення потребує включення до референтних груп.

На запитання про місію та цілі утворення професійних спільнот, відповіді експертів розділилися таким чином: частина опитаних визначила головним призначенням спільноти захист та прийняття рішення стосовно визнання (або не визнання) претендента професіоналом та збереження іміджу і рамок професії; меншість опитаних експертів зазначили, що спільнота має на меті впровадження певних соціальних змін відповідно до власних професійних цінностей.

Загалом, якщо ми звернемось до результатів, представлених в Таблиці 1, можна висувати, що на сьогодні у свідомості професіоналів, які відчують приналежність до певної спільноти, існують принаймні дві групи уявлень стосовно діяльності професійних спільнот. Це:

1. Професійні спільноти, орієнтовані на владу
2. Професійні спільноти, орієнтовані на управління

Саме ці дві орієнтації породжують серйозні відмінності у змісті та способах діяльності спільнот (див. Табл.2).

На другому етапі дослідження на базі Київського інституту сучасної психології та психотерапії було проведено організаційно-

діяльнісну гру. Гра відбулася 6 березня, у ній взяли участь студенти та молоді фахівці соціальної та психологічної сфер загальною кількістю 9 осіб, віком від 35 до 20 років.

Таблиця 2.

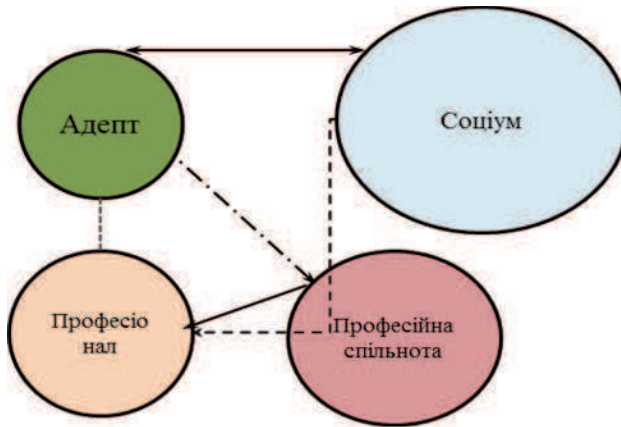
Характеристики	Типологія професійних спільнот	
	Професійні спільноти	
	Орієнтовані на владу	Орієнтовані на управління соціальними процесами
Принципи	Статусність/елітарність, Наступність, Фінансова вигода	Розвиток, Вільне самовизначення, Професіоналізм
Завдання	Монополізація; маркування приналежності; контроль за ліцензуванням професійної діяльності	Професійне забезпечення соціальних процесів
Способи дії	Розширення сфер впливу	Проектування діяльності
Особливості комунікації	Концентрований PR	Діалог: формування соціального запиту
Внутрішня структура	Жорстка ієрархія	Проектні команди, організовані групи

Актуальність проблеми професійних спільнот гуманітарної сфери була обґрунтована на початку організаційно-діяльнісної гри. Йшлося про те, що у жодній професії професіоналізація не відбувається без *соціалізації індивіда у професійній спільноті*. Якщо загалом процес соціалізації є рухом індивіда від його власних потреб, потягів, мотивів (*безпосередньої поведінки*) до певних соціальних форм (*культурна опосередкованість*), то професійна соціалізація є рухом особистості від власних інтересів, цілей та здатностей до соціально-унормованих інституалізованих форм й способів їх реалізації.

Власне, найвищим рівнем професійної соціалізації є сформована професійна свідомість [1].

У процесі професіоналізації особистості задіяні щонайменше чотири суб'єкти: «Адепт», «Професіонал», «Соціум» та «Професійна спільнота».

- «Адепт» – початківець, студент, молодий спеціаліст, який розпочинає або планує розпочати професійну діяльність.
- «Професіонал» – конкурентоспроможний, визнаний на ринку праці фахівець.
- «Соціум» як суб'єкт запиту на соціальні послуги
- «Професійна спільнота» як суб'єкт у соціальному просторі та своєрідна форма організації життя професіонала та адепта.

Малюнок 1

Учасникам було запропоновано самовизначитись та поділитися на групи залежно від бажання «обіграти» певну позицію. Усім групам було запропоновано однакове завдання: *сформулювати вимоги та пропозиції* до решти трьох позицій.

**Слід зауважити, що в ході роботи жодна група не підготувала пропозицій, натомість склала список вимог. При роботі з методологом гри, деяким групам (наприклад, «Адептам») вдалося скласти кілька пропозицій.*

1. «Адепти» виявилися найбільш згуртованою групою та продемонстрували (за власним визначенням) класичний юнацько-романтичний погляд, що полягав у великому бажанні включатися до будь-яких Спільнот та шукати місце у Соціумі, а також навчатися у Професіоналів.

Коли ця група презентувала доповідь, у решти не виникло жодних питань аж доки «Адепти» не зауважили, що хочуть від Соціуму «власного місця» діяльності. Після цієї заяви представники «Спільноти» заявили, що це місце вони мають вимагати (просити) не у Соціуму, а у Спільноти.

Доповідь групи «Адепти»

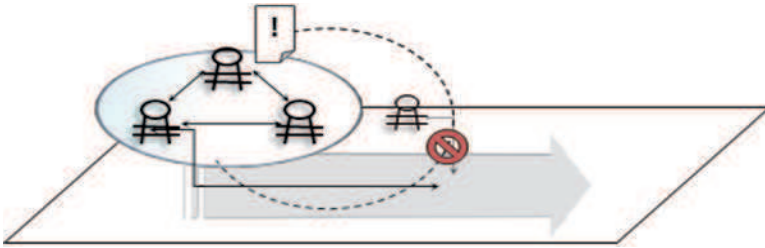
Вимоги адептів

До професійної спільноти	Активної діяльності
	Прозорості та ясності цілей, цінностей та вимог
	Забезпечення розвитку Адептів
	Взаєморозуміння , узгодженості розуміння цілей і результатів спільної діяльності , високого рівня вимогливості до себе
До соціуму	Професійного співдружності , розвитку в середовищі колег , підняття статусу професії
	Потребувати послуг адепта
	Готовність надати місце, простір діяльності
До професіоналів	Підтримання ініціатив
	Бути членом професійної спільноти
	Відкрита комунікація, доступність та передача досвіду
	Супервізія та корекція діяльності Адептів

Виникла невелика дискусія, під час якої було з'ясовано, що Спільнота ревно ставиться до власної місії «контролю професійної діяльності» (див. малюнок 2). Власне, спільнота перериває будь-яку спробу адепта організувати власне місце, практику у соціальних процесах та створює своєрідний «буфер» контролю.

Однак при обговоренні виявилось, що Адепти націлені знайти власне місце у суспільстві, причому, саме як «адепти», а не «професіонали». Цей намір був чітко озвучений разом із конкретними пропозиціями бути волонтерами, помічниками як для Спільноти, так і для Соціуму.

Групою «Адепти» після серії запитань методолога були сформульовані пропозиції: а) волонтерська допомога та підтримка будь-яких заходів Спільноти; б) участь у навчальних програмах Професіоналів та Спільноти; в) власна ініціатива щодо створення свого простору професійного спілкування.

Малюнок 2

2. Група **«Професіонали»** озвучили розкол у власній групі, відносно позиції фахівця, з одного боку, йшлося про професіонала, головною метою якого є підтримання власної конкурентоспроможності та цінності на ринку, що найбільш яскраво виявилось у ставленні до «Адепта» як до учня або, в кращому разі, помічника, що «подає надії», але ніколи не перевершить наставника-майстра. Водночас, «Адепт» становить потенційну загрозу як конкурент, націлений на місце «Професіонала» у соціумі. Так само чітко це було показано у прагматичних вимогах до «Спільноти» як до простору шліфування власної компетентності (див.Табл.4).

З іншого боку, була озвучена позиція фахівця, який прагне осмисленості професії та керується її цінностями і, тоді він пропонує «Адептам» пристати до його кола, щиро поділяти професійні цінності та впроваджувати соціальні зміни.

Групі, за її власною оцінкою, було набагато важче формулювати вимоги і пропозиції з другої позиції, аніж з першої.

Таблиця 4.

Доповідь групи «Професіонали»

Вимоги професіоналів

До професійної спільноти

Надання можливості для розвитку компетентності фахівців

Спільність цінностей та орієнтирів

Спільна відповідальність (поділ відповідальності)

Проблематизація діяльності

	Високий рівень розвитку
До соціуму	Затребуваність
	Визнання
До адептів	Відповідальність
	Гнучкість
	Потенціал
	Вмотивованість
	Здатність ставити професійні задачі
	Старанність, здатність виконувати

3. Доповідь групи **«Професійна спільнота»** виявила загальну спрямованість на саму себе: самопізнання, саморозуміння, узгодження власних внутрішніх процесів. Група продемонструвала гідну подиву автономію, самодостатність та відсутність щонайменшої зацікавленості у інших групах. Це, певною мірою відображає актуальну ситуацію розвитку спільнот.

Таблиця 5.

Доповідь групи «Професійна спільнота»

Вимоги професійної спільноти	
До адептів	Формування запиту (чого ви хочете?)
	Повага до того, що було зроблено
До професіоналів	Усвідомлення засад власної діяльності
	Розуміння та визнання засад діяльності інших фахівців своєї сфери
	Діалог та відкритий обмін досвідом
До соціуму	Усвідомлення власних потреб

До себе	Внутрішня рефлексія: хто ми, що ми робимо?
	Освітлення і пояснення власних дій
	Діалог між внутрішніми структурами спільноти

Таким чином, професійні спільноти слід вирізняти від об'єднань на основі соціального інтересу, де предмет не є принциповим, однак принциповим є бажання до визнання, спілкування у колі людей, які захоплюються тим самим предметом. Предмет у цьому сенсі виступає лише своєрідним фільтром, що допомагає «відсіяти чужих» та знайти «своїх». Однак, виникає питання – невже цей предмет (музика, танці, книги тощо) не є, власне, тією цінністю, яка об'єднує людей? Чи не виступає наявність інтересу до предмету показником цінності, яку поділяє особа?

4. Група «Соціум» упродовж гри не виявляла особливої активності, наче те, що обговорюється не має жодного стосунку до них. Слід зауважити, що решта груп виявляла активну зацікавленість (а іноді, навіть азарт) коли інші позиції озвучували вимоги та претензії у їхню адресу. «Соціум» виявився незворушним та нечутливим до вимог чи прохань.

Таблиця 6.

Доповідь групи «Соціум»

Вимоги соціуму

До adeptів	Рівень освіти
	Професійна орієнтація
	Усвідомлення себе у професії
До професіоналів	Компетентність та професіоналізм
	Бути у «тренді» (бути в курсі нових тенденцій)
	Вірність професії та її цінностям
	Чути соціум (знати його нагальні потреби)

Гарантії професіоналізму

**До професій-
ної спільноти**

Захист від некомпетентності та профанації

Чутливість до змін та інновацій

Чути соціум

Адептам «Соціум» порадив добре вчитися та бути професійно зорієнтованими. Професійній спільноті група озвучила передусім вимогу захисту від непрофесіоналізму і відсутності відданості професії. Напевне, це був єдиний пункт, який був озвучений досить емоційно.

Серед представлених вимог, запитання і жваве обговорення викликав пункт «Бути в тренді» (як для професіоналів, так і для спільноти). На прохання груп «Соціум» пояснив, що дуже зацікавлений у модних новинках і хоче бачити яким чином новітні технології знаходять своє відображення у окремих професійних сферах. Однак, група зізналася, що на її оцінку тої чи тої професійної діяльності значно впливає спосіб подачі інформації щодо діяльності, або гучна назва методу, незалежно від реального змісту чи ефективності.

Висловлені та зафіксовані позиції проблематизували актуальну ситуацію професійних спільнот гуманітарної сфери. Проблема полягає у тому, що діяльність більшості теперішніх професійних спільнот є фіктивно-демонстративною та слугує: а) суто особистим цілям і деяким соціально-психологічним потребам; б) утриманню контролю над окремими сферами життя соціуму; в) штучній підтримці та підживленню іміджу професіонала у соціумі.

Відтак, дійсне призначення професійної спільноти, а саме – збереження та передача смислу і цінностей професії, залишається нереалізованим. Що, на нашу думку, призвело до знецінення професій гуманітарної сфери, «ритуалізації» та формалізації соціальних та педагогічних послуг, популяризації послуг некваліфікованих (а часто неосвічених) людей і як наслідок, до зростання недовіри до професій гуманітарного типу.

Перспективу виходу з кризи гуманітарних професій вбачаємо у проектуванні нового типу професійних спільнот – спільнот, заснованих на гуманітарних цінностях та спрямованих на управління соціальними процесами.

Література

1. Кунцевська А.В. Модель організації професійно-орієнтованого клубу у ВНЗ Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості / за ред.. С.Д. Максименка, М.В. Папучі. – Київ, 2011. – Том 11. – Вип. 5. – С.267-274
2. David W. McMillan and David M. Chavis George. Sense of Community: A Definition and Theory// Journal of Community Psychology Volume 14, January 1986
3. Etzioni, A. The Spirit of Community. Rights, responsibilities and the communitarian agenda, London: Fontana Press1995
4. Peter D. Bishop, Fern Chertok, and Leonard A. Jason Measuring Sense of Community: Beyond Local Boundaries // The Journal of Primary Prevention, Vol. 18, No. 2, 1997

The article analyzes some community theories. There are also provided results of a qualitative research of the psychological aspects of professional community in humanitarian sphere.

Keywords: *professional community, professional, adept, society*